

KRITIKA

Tomo Virk
Živalska livada

Drago Jančar: ZVENENJE V GLAVI

Mladinska knjiga, Ljubljana 1998 (Zbirka Nova slovenska knjiga)

Drago Jančar se s svojim najnovejšim romanesknim besedilom v marsičem vrača pred prejšnji roman, *Posmehljivo poželenje*. Ne le k tematiki prestopnikov in hudodelcev, ampak predvsem k posebni, zanj značilni ubeseditvi problematike človeka v usodnem vrtincu zgodovine. *Posmehljivo poželenje* je – vzporedno z nekaterimi zgodbami v zbirki *Pogled angela* – v vsebinskem smislu pomenilo nekakšen umik v izključno zasebno sfero, kar je bilo v nasprotju ne le z večino starejših Jančarjevih novel, temveč tudi s prejšnjima romanoma *Galjot* in *Severni sij*. *Zvenenje v glavi* se, čeprav v novi podobi, obogateno zlasti oblikovno, znova dogaja v prostoru, ki se zdi za Jančarjevo prozo najznačilnejši.

Zvenenje v glavi je mogoče navezati na dvojno tematsko pobudo Jančarjevega predhodnega opusa. Najprej gre tu za problematiko zgodovine, ki se ponavlja (kot farsa). Za svetovno književnost je ta diktum paradigmatško ubeseditel Borges v kratki paraboli *Zasnutek*; zgodbnica govori o gavču, ki farsično ponavlja Cezarjevo usodo. Ni naključje, da je navedek iz te parabole Jančar uporabil kot moto k noveli *Dve sliki* (v zbirki *Smrt pri Mariji Snežni*); ustreza namreč poanti, ki ji v omenjenem besedilu literarno življenje vdihne tudi Jančar, in se k njej nato še večkrat vrne: v *Pogledu angela* najizraziteje z novelo *Aithiopika*. *Ponovitev*; v *Prikazni iz Rowenske*,

svoji zadnji prozni zbirki, ki je (spet!) izšla vzporedno z romanom, z *Zgodbo o očesih*. Povsem nedvoumno pa se udejanji tudi v *Zvenenju v glavi*: upor "na Livadi" je precej zvest, a tudi vedno bolj grotesken posnetek mnogo starejšega judovskega upora v Jeruzalemu, o katerem je poročal Jožef Flavij.

Gledano v kontinuiteti te paradigme, smo torej tudi v *Zvenenju v glavi* znova soočeni s podobo Zgodovine/Usode, ki se ne meni za človekovo domnevno subjektivno svobodo, za človeka kot domnevnega ustvarjalca zgodovine, ampak uravnava tok časa in tako imenovanih zgodovinskih dogodkov v okviru vedno enakih, nenehno ponavljajočih se zakonitosti in silnic. Nasilje – to bi lahko bil eden izmed nauk, ki ga ponuja tudi *Zvenenje v glavi* – vedno rojeva nasilje. Zgodovinski dogodki neslutnih razsežnosti so lahko posledica povsem marginalnih, naključnih pripetljajev (paradigmo tega mehanizma podaja Jančar v noveli *Noč nasilja*, Vladimir Bartol denimo v *Kantati o zagonetnem vozlu*). Vsak boj zoper oblast se neizogibno sprevrže v boj za oblast itn. Toda obenem je tudi vtis, da Jančarjev novi roman vodilni motiv znova preigrava nekoliko drugače. Zgodovina se tokrat ne ponavlja le kot farsa (kot farsa pač zaradi slepote njenih akterjev, ki tega ponavljanja ne opazijo), temveč kot absurдна groteska. Ponovitve množičnih pobojev in pokolov nasprotnikov revolucije v prejšnjih Jančarjevih besedilih niso delovale groteskno, prej grozljivo. *Dve sliki* denimo sta medbesedilno verziranega in zgodovinsko razgledanega bralca predstavljali v svet Kiševe *Grobnice za Borisa Davidoviča* in totalitarizma, ki je precejšen del tega stoletja vladal v večini dežel Vzhodne Evrope. Evocirali sta Solženicinove knjige, Conquestove *Izobčene – izbrisane*, Koestlerjev *Mrk opoldne*. Drugače *Zvenenje v glavi*. Ne le zato, ker groteskno dogajanje po vsem sodeč (to potrjujejo prvi kritiški odmevi) asociira nedavno politično dogajanje. Jančarjev roman vendarle ni zgolj – ali predvsem – aktualistična satira. Obrazec, ki ga ponuja *Zvenenje v glavi*, je univerzalen. Satira je torej nadčasovna, naperjena zoper vsak kratkoviden um – ali mu sploh še smemo tako reči? – oziroma gon, ki se zgolj prepušča kolesju zgodovine in povsem predvidljivim mehanizmom. Ravno zato je satira lahko izrazito jedka. Evokacija množičnih pobojev v Rogu, denimo, je preveč resna tema za satiro, posebno še za satirično posploševanje; v Jančarjevi obdelavi sicer sproža premišljevanje o univerzalnih, usodnostno-zgodovinskih vprašanjih, toda ob tem vendarle tudi revolt glede povsem konkretnega zgodovinskega

dogajanja. Pri *Zvenenju v glavi* se ravnovesje med konkretnim in univerzalnim – ki ga Jančar v svojem celotnem opusu nenehno nagiblje zdaj v to zdaj v ono stran – po vsem sodeč vendarle bolj nagne v smeri univerzalnega. Dogajanje v romanu je prej univerzalna metafora kot denimo konkretna, časovno in prostorsko umestljiva družbena kritika. *Zvenenje v glavi* zato ne spominja več toliko na Kiša kot na – Orwella. Vendar ne na negativno utopijo 1984, temveč na *Živalsko farmo*, ki je z nekaterimi grotesknimi lastnostmi "novega reda" na porevolucijski Livadi, s paradoksnimi zakoni, s "prašičjo policijo", z uvedbo prav tistega reda – le da še stopnjevanega –, ki je sprožil upor, povsem nedvoumno apostrofirana.

Jančar s tem v svoj opus in v svojo tematizacijo Zgodovine/Usode vnaša nov podton, ki je pravzaprav logično nadaljevanje prejšnjih literarnih obdelav, zagotovo pa tudi novih okoliščin, v katerih nastaja njegova literatura. Dobro je, da to ni podton zamerljivosti, razočaranja ali letargije, temveč – vsaj kar zadeva "zgodovinsko dogajanje" – skoraj nekakšnega modrostnega humorja. Iz *Zvenenja v glavi* je vendarle razvidno – in tu se Jančar navezuje na drugo tematsko konstanto svojega opusa –, da "zgodovinsko dogajanje" ni vse. Človek – metafora zapora na Livadi je glede tega dovolj zgovorna – sicer je "ujetnik zgodovine". Toda Livada je celotni univerzum le za tiste, ki imajo tudi ujetega duha. Ob svetu, v katerega smo "vrženi" tako rekoč proti svoji volji, vendarle obstaja tudi resničnost, ponazorjena v Kebrovih spominih, sanjah in domišljiji, resničnost medčloveške topline in hladu, bližine in oddaljenosti, naklonjenosti in sovraštva – skratka, ljubezni. Jančarjevo *Zvenenje v glavi* je seveda pomensko tako bogato delo, da omogoča različna, čeprav ne nujno nasprotujoča si branja. Glede tega je bržkone upravičena sodba, da gre za večkrat satirično tematizacijo zgodovinskega dogajanja, zlasti vsake "revolucije"; gotovo je omembe vredno tudi uvodno opozorilo na "zgolj-besedilnost" resničnosti, ne le v romanu opisane, temveč resničnosti sploh ("Poznal je njegovo Judovsko vojno in bil je prepričan, da se 'objektivno gledano in za nazaj' ti dogodki, se pravi, judovski upor in obleganje Masade, sploh ne bi bili zgodili, ko ne bi bilo Jožefa Flavija, ki jih je natančno popisal ... In tako bo z dogodki, ki jim je bil priča, tako bo z vsem njegovim življenjem, če ne bo nikogar, ki ga bo zapisal v zgodovinski spomin."). Toda zdi se, da ob vsem tem nikakor ne smemo prezreti tudi tiste sfere romana, ki je paradigmatško notranja

(tudi prikazana s pomočjo najintimnejšega subjektovega medija, spominov in domišljije) in ki pomembno dopolnjuje tisto transparentnejšo, "zgodovinsko". Za naklonjen sprejem pri bralstvu se mora *Zvenenje v glavi* brez dvoma zahvaliti tudi okoliščini, da je avtorju spretno uspelo ohraniti ravnovesje med območjema, ki nas vse kar najusodneje določata.